

дзепрыслоўямі і дзеепрыслоўнымі спалучэннямі. Месца ў сказе гэтага даданага члена было розным: акалічнасць умовы магла стаяць у пачатку, сярэдзіне і ў канцы сказа.

Літаратура

1. Бурак, Л. І. Сучасная беларуская мова : Сінтаксіс. Пунктуацыя : вуч. дапаможнік для студэнтаў філал. фак. ун-таў / Л. І. Бурак. – Мінск : Універсітэцкае, 1987. – 320 с.

2. Рапацэвіч, С.Я. Сінтаксіс пражскіх выданняў Францыска Скарыны : дыс.... канд. філал. навук: 10.02.01 / С.Я. Рапацэвіч. – Мінск, 2000. – 131 с.

Скарачэнні:

АВК – Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею, тт. I–XXXIX. Вильна, 1865–1915; Алекс. XV – “Александрья” канца XV ст. (рукапіс РНБ); АЗР – Акты, относящиеся к истории Западной России, т. I–V, СПб, 1846–1853; Барк. – “Баркалабаўскі летапіс” канца XVI–пачатку XVII ст. (рукапіс ДГМ); Бельск. – “Хроніка” М. Бельскага пачатку XVII ст. (рукапіс РНБ); Бер. саб. – “Абарона сабора берасцейскага” (Вільня, 1597); Біблія – “Біблія” пачатку XVII ст. (рукапіс РНБ); Будны – “Катэхізіс” С. Буднага (Клецк, 1562); Валх. – “Аповесць аб трох каралях-валхвах” канца XV ст. (рукапіс РНБ); Дзід. – “Дзідаскалія” (Куцеін, 1653); Дыяр. – “Дыярыгуш” А. Філіповіча 1638–1643 гг. (рукапіс ДГМ); Еўл. – “Дзённік” Ф. Еўлашоўскага пачатку XVII ст. (рукапіс Галоўнага архіва старажытных актаў у Варшаве); Зб. 107, 255, 259 – Зборнікі павучанняў сярэдзіны XVII ст. (рукапісы БАН Літвы); Зб. 752 – Зборнік жыццй святых другой палавіны XVII ст. (рукапіс ДГМ); ИЮМ – Историко-юридические материалы, т. I–XXXII, Витебск, 1871–1906; КСД – Книга судных дел Литовской метрики, “Русская историческая библиотека”, т. XX. СПб, 1903; Мак. – “Бяседы Макарыя” (Вільня, 1627); Навука – “Навука аб сямі тайнах” (Вільня, 1620); Пак. Хр. – “Пакуты Хрыста” канца XV ст. (рукапіс РНБ); Скар. – “Біблія” выдання Ф. Скарыны: КБ – Кніга Быцця; KB – Кніга Выхад; ЛК – Кніга лічбаў; ТЦ – Трэцяя кніга царстваў (Прага, 1516–1519); Ст. 1588 – Статут Вялікага княства Літоўскага (Вільня, 1588). Стрыйк. – “Хроніка” М. Стрыйкоўскага пачатку XVII ст. (рукапіс РНБ); Троя – “Аповесць аб Троі” пачатку XVI ст. (рукапіс БАН Украіны); Трыст. – “Аповесць аб Трыстане” каля 1580 г. (рукапіс Бібліятэкі імя Э. Рачынскага ў Познані); Унія – “Унія” (Вільня, 1595); Цяп. – “Евангелле” ў перакладзе В. Цяпінскага (Цяпіна, каля 1580 г.); Чэцця – “Чэцця” 1489 г. (рукапіс БАН Украіны).

Н.П. Маслоўская (Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі)

АДАПТАЦЫЯ НОВЫХ ЗАПАЗЫЧАННЯЎ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВАЙ

Ключавыя словы: запазычаныя словы, лексічная сістэма, сучасная беларуская мова, этымалагія запазычанняў.

На працягу мінулага XX ст. сістэма беларускай літаратурнай мовы прайшла інтэнсіўны шлях развіцця ад пачатковага этапу фарміравання літаратурных норм да высокаразвітай кадэфікаванай мовы з багатым

слоўнікавым складам, разгалінаванай сістэмай словазмянення і словаўтварэння, неабходнымі магчымасцямі адаптацыі запазычанай лексікі, якая можа паспяхова абслугоўваць усе камунікатыўныя патрэбы сучаснага грамадства. Развіццё лексічнага складу беларускай літаратурнай мовы ў XXI ст. вызначаецца значным папаўненнем новымі словамі, што тлумачыцца імклівай міжнародных працэсаў глабалізацыі, інтэграцыі, а таксама зменаў, якія адбыліся ў грамадскім і навуковым жыцці нашай краіны. З'яўленне сусветнай камп'ютарнай сеткі інтэрнэту, пашырэнне міждзяржаўных сувязей, узаемадзеянне і ўзаемапраціканне культур, маштабнае развіццё тэхнікі, медыцыны, музыкі, спорту, міжнародных паказы моды, правядзенне кулінарных конкурсаў – усё гэта не магло не прывесці да ўваходжання ў мову запазычаных слоў.

Пасля майскага Рэферэндуму (1995 г.) па моўным пытанні ў Беларусі афіцыйна замацавана двухмоўнае грамадства – дзяржаўнымі прызнаны беларуская і руская мовы. Паколькі відавочна, што беларуская мова існуе і будзе працягваць існаваць у нашым грамадстве побач з рускай мовай, то першачарговай заботай дзяржавы становіцца забеспячэнне раўнапраўнага функцыянавання і выкарыстання на практыцы дзвюх моў кожным грамадзянінам [2, с. 43–44]. У такой сацыяльнай сітуацыі важнейшай задачай становіцца рашэнне пытання аб захаванні і развіцці беларускай мовы, якая з'яўляецца асновай і першаэлементам нацыянальнай культуры, вызначае ўсіх грамадзян нашай краіны як беларускі народ. Менавіта беларуская мова абумовіла з'яўленне на карце свету суверэннай дзяржавы Беларусь. Гэта павінны ўсведамляць усе грамадзяне, у адваротным парадку можна стараціць нават сэнс назвы дзяржавы. У нашым білінгвальным грамадстве асобае значэнне набываюць праблемы вывучэння і даследавання дзяржаўных моў.

Пастаянная ўвага акадэмічных лінгвістаў да супастаўляльных даследаванняў па актуальных моўных працэсах у дзяржаўных мовах забяспечвае іх нарматыўнае функцыянаванне ў вучэбнай сферы, сродках масавай інфармацыі, агульнай філалагічнай культуры грамадства [4]. Праблемным полем новага фундаментальнага даследавання з'яўляюцца словы з тыпалагічна рэlevantнымі лексічнымі марфемамі, якія адлюстроўваюць ступень сыходжання і адрознення на марфемным узроўні ў блізкароднасных беларускай і рускай мовах. Асноўнай умовай ідэнтыфікацыі суадносных морфаў лічыцца іх функцыянальнае і фармальнае падабенства як мінімальна значымых частак у словаформах. Менавіта такія канкрэтныя моўныя рэалізацыі рэпрэзентуюць марфему і адлюстроўваюць яе вар'іраванне ў плане выражэння. Морфы, з якіх складаюцца словаформы беларускай і рускай мовы дзеляцца на каранёвыя і афіксальныя (прэфіксальныя, суфіксальныя, інтэрфіксальныя, постфіксальныя і флексійныя). Каранёвыя морфы вызначаюцца праз паняцце асновы, а аснова праз паняцце флексійнага і постфіксальнага

морфаў. Вядома, што беларуская і руская мовы характарызуюцца не толькі цэлым радам сыходжаньняў у галіне марфаналагічнай структуры, але і наяўнасцю адрозненняў, якія раздзяляюць розныя моўныя сістэмы.

Праведзены намі разгляд некаторых пытанняў адаптацыі запазычаных слоў паказвае, што працэсы ўваходжаньня новых слоў з’яўляюцца бесперапыннымі, даўнімі і характэрнымі для любой мовы, а праблемы іх нарматыўнага афармленьня і выкарыстання пастаянна знаходзяцца ў полі зроку лінгвістаў. Напрыклад, сярод даўніх запазычанняў адзначаюцца такія агульнавядомыя словы з агульнай для беларускай і рускай моў этымалогіяй: *кукарда* [фр. *cocardes* – спецыяльны значок на форменнай шапцы]; *політо* [фр. *paletot*] – верхняя мужчынская і жаночая вопратка, якая апранаецца на касцюм, сукенку; *паштальён* [фр. *postillon*] – паштовы служачы, які разносіць карэспандэнцыю адрасатам; *паштамт* [ням. *Postamt*] – прадпрыемства, якое ажыццяўляе ўсе віды паштовай, тэлеграфнай і тэлефоннай службы; *пашта* [ням. *Post* < іт. *posta*, ад лац. *potus* = пастаўлены] – 1) установа, якая займаецца перасылкай пісем і інш, а таксама памяшканне, дзе знаходзіцца гэтая ўстанова; 2) перасылка і дастаўка чаго-н. з дапамогай гэтай установы; *пашпарт* [польск. *passport* < фр. *passerport*, ад *passé* = праход + *port* = гавань] – 1) афіцыйны дакумент устаноўленага ўзору, які засведчвае асобу яго ўладальніка; 2) пасведчанне з асноўнымі звесткамі аб якой-н. машыне, абсталяванні [1]. Рускія лексікаграфічныя даведнікі падаюць адпаведныя словы як: *кокарда*, *пальто*, *паштальён*, *паштамт*, *пашта*, *паспорт* [3]. Традыцыйны лексікаграфічны фіксацыі падтрымліваюцца моўным узусам канкрэтных моў.

Абагульненне матэрыялаў аналізу, прысвечанага працэсам уваходжаньня і адаптацыі новых замежных слоў, дазволіла выдзеліць чатыры асноўныя групы запазычанняў:

1) запазычанні, якія падпарадкаваны сістэме мовы і не маюць функцыянальных абмежаванняў: *акаўнт*, *боўлінг*, *відэарэгістратар*, *гаджэт*, *дысплей*, *інстытуцыя*, *меліраванне*, *менеджар*, *мультиварка*, *нанатэхналогія*, *паліткарэктнасць*, *паралімпіяда*, *трансформер*, *трыятлон*;

2) запазычанні, якія ўжо дастаткова засвоеныя, але ўсё яшчэ абмежаваныя сферай выкарыстання: *афтонік*, *бод* (інфарматыка), *франшыза*, *хайджэкін* (эканоміка), *фэйк* (палітыка), *бунгала*, *шэлтар* (будаўніцтва), *геакэшынг*, *стрэйчынг* (спорт), *ракфóрці*, *рыстрэта* (ежа, напоі), *бацільёны*, *кэжуал*, *малет* (мода, адзенне);

3) запазычанні, якія яшчэ недастаткова асіміляваныя мовай і толькі ўваходзяць у выкарыстанне, могуць аказацца часовымі, няўстойлівымі словамі: *мэйк-ап* м. [англ. *make-up* – макіяж, літар. ‘скласці’] – нанясенне розных відаў дэкаратыўнай касметыкі з мэтай упрыгожання; *пуш-ап* н. нескл. [англ. *push up* < паднімаць] – мадэль бюстгальтара. *вон-тон* мн. нескл. [кіт.] – кітайскія піражкі ў выглядзе пельменяў; *кіноа* н. нескл. [лац. *Chenopodium quinoa*, ісп. *Quinoa*] – аднагадовая расліна, якая расце на схілах

Анд у Паўднёвай Амерыцы; *хэштэг* [англ. hashtag < hash – назва сімвала “рашотка” + tag – метка] – слова ці выраз, якому папярэднічае сімвал # ;

4) запазычанні, выкарыстанне якіх уяўляецца збыткоўным і іх функцыянаванне ў мове хутчэй прадыктавана рознымі моўнымі густамі:

фрызура ж. [польск. fryzura – прычоска] – тое, што і стрыжка, прычоска;

намёт м. [польск. namiot, укр. намёт] – палатка (гандлёвая або турысцкая);

блэкаўт м. [англ. black-out – зацямненне] – адсутнасць электраэнергіі, масавае адключэнне электраэнергіі з прычыны аварыі.

Відавочна, што лексічныя адзінкі першай групы могуць выклікаць ацэначную ці інтэрпрэтацыйную рэакцыю ў носьбітаў мовы, але яны страцілі навізну для карыстальнікаў і ўспрымаюцца як звычайныя, актуальныя лексемы. У адносінах да слоў другой і трэцяй групы належыць адзначыць актыўную ролю прымаючай мовы ў асэнсаванні запазычанага слова і прыстасавання яго да сваёй лексіка-граматычнай сістэмы. Несумненную большасць сярод такой лексікі складаюць запазычанні, якія афармляюцца па фанетычных, граматычных, марфалагічных законах беларускай мовы: *стаф, рэйдар, медыятар, тайм-мэнеджмент, барыста*.

Зараз, калі запазычаныя лексемы сталі значна актыўней уваходзіць у мову, важна, каб яны аператыўна атрымлівалі нарматыўную фіксацыю ў лексікаграфічных крыніцах і аднастайнае выкарыстанне ў моўнай пісьмовай практыцы. Уніфікацыя словаўтваральных варыянтаў, якая ўлічвае існуючыя нормы і апошнія змяненні, – адна з важнейшых задач, што трэба вырашаць на шляху да нармалізацыі, належнага засваення і правільнага ўжывання новых слоў.

Літаратура

1. Булыка, А.М. Слоўнік іншамоўных слоў : у 2 т. / А.М. Булыка. – Мінск : БелЭн, 1999.

2. Дынаміка літаратурнай нормы сучаснай беларускай мовы / Н.П. Еўсіевіч [і інш.]; навук. рэд. В.П. Русак; Нац. акад. навук Беларусі. – Мінск: Беларус. навука, 2015. – 440 с.

3. Захаренко, Е.Н. Новый словарь иностранных слов / Е.Н. Захаренко, Л.Н. Комарова, И.В. Нечаева / 3-е изд., испр., и доп. – М.: Азбуковник, 2008. – 1040 с.

4. Сопоставительное описание русского и белорусского языков. Словообразование / А.В. Андреева [и др.]; науч. ред. А.А. Лукашанец, О.М. Николаева; Нац. акад. наук Беларуси, Центр исслед. белорус. культуры, языка и лит. – Минск: Беларус. наука, 2014. – 486 с.